САНА ОЛОХ

ХАҺЫАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 101 (7330) ● 1992 сыл. Атырдьах ыйын 22 күнэ. Субуота ● Сыаната 80 харчы

МОСКВА. Краснай Пресняҕа «Сельхозмеханизация» аан дойдутаары быыстапкаҕа сүүһүнэн саҥылыннар арааһынан экспонаттары көрүөхтэр сөп. Олор барыларын кэриэтэ фермердэргэ анаммыт аахтар. Маннык туох ҕуоҕуй этэр күүчүмэҕай, мини тракторлар, мотоблоктар, теплицалар, сиэмэлэр образецтара, кырдьык баайынай хаһаайыстыбаларга туһаныллар оборуудуктар, туохха барытыгар ҕабыстыаахтык туһаныахха сөптөөх кырдьык механизмнар. Бу быыстапкаҕа Россия предприятиелэрин бородуукуциялара аанаа бааллара кинэн туттунуулуу үөскэтэр. Киниилэр баайынай хаһаайыстыбаларга туһаналларыгар олус табыгастаахтар, ол да иннэ быыстапка ыытыллыаахтарын болҕомтолорун кэлэйиэ тардаллар, дьон болҕойон, ырыгыйан көрүллөр-исталлар.

Снимокка: «Индивидуальнай» дириҥник кичэйэр проемалаах, 16 ат күүһүнэ күүстөөх бэйэтин микротракторын көрдөрүүгэ туруорда.

В. Соловьев фотота. (ИТАР—ССТА).

ПРАВИТЕЛЬСТВО БИРИГЭЭДЭТЭ

Суббу күннэрдэ бийиги ороҕуоммуттар Саха Республикатын правительствотын председателин эрдэхтэрэ, материальай-техническэй хааччыйыыта уонна тас экономическай сыдьаайыныыларга солбуйааччы Е. А. Борисов салайааччылаах республика правительствотын улахан бириигээдэтэ ҕородуукуталаан, атын даҕаны табаардарыгар хааччыллыы от тоҕоҕун туругун бэрэбиэркэлии, ороҕуон социальнай сайдыытын кэскиллэрин сабаҕалаан көрө тахса сырыттар. Бириигээдэтэ саастабыгар «Якутагротехснаб» ассоциация генеральнай директора, тыа хаһаайыстыбатын министрин солбуйааччы Г. П. Степанов, тыа хаһаайыстыбатын министрин экономикаҕа уонна үөскү солбуйааччы З. С. Федорова, «Якутснаб» тэриллиэ генеральнай директора ҕ. В. И. Стручкова, «Якутагропромстрой» государственнай кооперативнай холбоҕуо председателин бастакы солбуйааччы П. А. Лупин, «Холбос» республиканскай председателин солбуйааччы Ф. П. Петрова, «Якутминнистроп» министрин солбуйааччы В. Г. Войцеховский баалар.

Республика бөдөҥ хааччыйар тэриллэлэрин аппараттарын ситиспиттэрэ кыттыбыт ыйдыт, итиччэ түмүүлэнэр ороҕуон совхозтарын, сорох хаһаайыстыбаларын, тэриллэрэ салайааччылара кыттыбыт ҕыллыгар уонна үгүс мунаарар боппуруоспарын ыйыталастылар, кэккэ боппуруоспары туруорустулар. Ороҕуон социальнай сайдыытын кэскиллэрэ, туох көмө оноҕуллуохтааҕар кинэнэннэр, элбэх хааччыйыы тыа этэ. Киниилэр этиилэрэ уонна туруоруулара республика правительствотын аналлаах мунньаҕар дьүүлгэ туруохтаах уонна туох көмөлөр оноҕуллуохтаахтара быһаарыллыахтаах.

Түмүгүнү ҕыгыстан киниин тылынан правительство бириигээдэтин салайааччы Е. А. Борисов аста. Киин рынок усулуобуйатыгар киириигэ сибээстээн иэнилиэнньэни хааччыйыыта республикаҕа ҕүөскүүр ыарахаттарга тохтоото. Тиэйэр-таһар үлэлэр кыаллыбаттарын этэн туран, иэнилиэнньэни аҥылык бородуукталарынан, тутар табаардарынан, тутуу матырыйаалларынан, техникаанан, арааһынан оборудованнелар ыраах хааччыйыыга үгүс ыарахаттар баалларын тоҕоҕолоон ыйда. Холобур, быйыл цемент 50, турбалар 33, металлопрокаттар 28 эрэ бырыыпыннаах кэлбитин аҥына. Биригин Саха Республикатын правительствота иэнилиэнньэ социальнай ортунан көмүскэллэх буолуутугар сүрүн болҕомтоҕун туһаайарын этта. Билигин республикаҕа бородуукуйаны ҕокоруу кэмэйэ, үлэ оноруутуота таннары түһэ турар кэмигэр, республика дотациялыы хамнаҥы үрдэтиигэ бэлэрэрин, онон ол аналыгар туһаныллыахтаахпыт санаатэ. Дьиэннэн, оноҕуллубут бородуукуйуна 25 бырыыпынан хамнаска барыыгаҕа, рынок ыар усулуобуйатыгар уонна үлэ оноорон таһаарыыстыын биллиэн таһымыгар кыратык ыйда. Капитальнай тутуу ороҕуоннаах управлениетын начальника А. А. Шадрин иэнилиэнньэни аҥыыр уонна туттар уунан хааччыйыы турута быстар күнаҕыгар тохтоото. Киин салаҥы сири ҕэрдүттэн туһсаран оноруурга уонна социальнай объектары тутуурга үс сиэ бэриллибэтин, элбэх хааччылары аҕалан туран, этэ. Оттон Субуруускай аатынан совхоз ҕиректора А. В. Ефремов ороҕуоннаах тыа хаһаайыстыбатын холбоҕор массыыныларга, комбайннар, рулоннуур пресстэр тиийбэттэрэ үлаҕэ-хамнаска ыарахаттары үөскэтэллэрин, оннооҕор ҕрулоннамыт оттору кэлгийэр быа суоҕа этахтыырын этэн туран, иэдэс курааннга оҕустарар бийиги ороҕуоммуттар биллэр-кэстор көмө оноҕуллэрэ наадатын баҥнэтээтэ.

Эриник Эристиин аатынан совхоз кылаабынай зоотехника С. И. Сергеев быйыл 6 тыс. тонна ҕороххой аҥылыгы соҕотоҕоҥалыахта ахтараттан баара суоҕа 4 тыс. тоннатын баламмыр ыахтаахтарын туһунан этэ. Билигин Бүлүүгэ 70-са киһи, 10-са техника оттуур. Оҥу кыһын миэстэҕэ таһыахха наада. Итинник совхоз бэйэтин күүһүнэн кыайар ыыҥа суох. Ороҕуон да ыыҥа кыра. Онон республикаттан киниэхэ көмөлөһүүгү туруорсар наадата тиэрэтэ. Аны бийиллэгэ курдук от аҥылык ҕамчы дылыгар эбии аҥылыгы болҕохпор сыахтары хайаан да үлэлэтэр наадатын бэлиэтээтэ уонна дулваны кырбыыр агрегаттарыкаҕ, эбии аҥылыгы баламмыр смесителлэринэн, атын даҕаны техникаанан көмөнү оноролдоруогар көрдөстө. Республикаттан кэлэр комбайннар жаткалара суоҕун, уматыы уонна оҕуруоохтуур матырыйаалларынан улаханнык эрэйдэнэллэрин ҕоҕоҕолоон бэлиэтээтэ. Онуоха холобур быһыытынан оттоохпун үлэтин курдук быдьыктаах күнэргэ эбэлэр уматыктан сибээстээн туран хаалыыларын чахчытын аҕалла.

Биһиги ороҕуоммут иэнилиэнньэтин олоҕун социальнай таһыма республикаҕа саамай намыһаҕын, үс харчы хойутаан ҕалэрин, ороҕуоннаах тутуллар матырыйаалларын суохтарын, ҕуу суол суох буолан, аҥылык бородуукталарынан хааччыллыыбыт молтоҕун, о.д.а. густарыынан «Мүҥдэй» совхоз директора И. А. Пинигин «Якутсельстрой» участаагын начальника Г. И. Адамов, норуот ҕөрэҕэлэйиитин управлениетын начальника М. А. Никифоров, культура управлениетыттан И. Н. Кандинскай, райпотребобщество бырабыыланньатын председателэ А. Д. Кузьмин уо.д.а. этиилэр.

Түмүккэ правительственнай бириигээдэ чилиэннэрэ кирбит боппуруоспарга, сорох туруорсуулаҕа эппиэттэри биэрдилэр.

С. АЛЕКСЕЕВ

СҮБЭНЭН ТЭҢҢЭ ҮЛЭЛИИЛЛЭР, ДЬАҺАНАЛЛАР

Одьуһуунна «Бурдук» баайынай хаһаайыстыбата 43 үлэйиттээх. Үстүү кинилээх икки механизированнай звено дойдута оттоон бүппүт. Билигин биир звено Нуотараҕа оттуу сылдьар. Былаанныах 500 тонна отторуттан 450 чэмчэйдэтэ. Куох үүнүүлэрин сиилэстээбиттэр. Бу күннэрэ бурдуктарын быстара сылдьаллар. Онон баайыналарга үлэ күүстүү оргуйар. Киниилэр бурдуктарын төрдө нүөх буолан германскай субуулуур комбайнынан оҕустаран баран, сытыаран эрэн салгыы буһаран баран комбайнынан туораҕын, *соломотун араарар ньымалыны* тутуспуттар.

— Алдьаман - кэҕэнэн үчүгэйдик үлэлии иликпит, Билигин бу комбайнымытын отууга сойон ылдьан туга алдьаммытын буолан суҥаллык оногостон үлэлэтиэхпит, — дэҥэллэр бурдугу быстараччылар.

Баайынай хаһаайыстыба быйыл туорахтаах культуралары 500 гектарга іспыт. Ол иннигэр сэлиэнньэй эмиэ баар. Комус туорах хомуурдар бэйэлэрин түөрт комбайнарын уонна биир саҥаны СПТУ-таан уларсан киирбиттэр. Ардах эрэ мэҥйдэбэтэр бурдуктарын сүтүгэ суох ыыр барыыларын *ньымалар. Дьон сирбэттэр. Ол* эрээри уруккулуу итиннэ аҕал, маны аҕал диэллэрэ билигин да баар. Саҥалыы хаһаайыннаабын сыҥыаҥа үөкта итии.

Быйылгы кыстыкка «Бурдуктар» хотоннорун өссө саас бас ыйыгар ыраастаан бэлэмнэбиттэр. Онон кыстын бэлэмнэр холкулар, быстах ситэрии үлэлэр хаалбыттар. Барыбыр кинэ курдук куох сайын бэйэҥытын сомсуһаллар, былаанныах отторуу толорор кыахтаммыттар. Маны сатабыл уонна таба дьаһаныы диэххэ сөп. Онуоха салайааччы Василий Константинович Ефремов үтүөтэ улахан.

Н. НИКОЛАЕВ.

Туолууну хонтуруоллуубут
БОЛДЬОХ ТЭЙДЭР ТЭЙЭР

Ороҕуон дьаһалтатын бастакы ыйын 31 күнүгэр таһаарбыт 164 нүмэрдээх дьаһалын 4-с пуунугар «Райпотребсоюз баар-көрбөкөрмү бырыгыр атырдьах ыйын 15 ҕүнүгэр диэри иэнилиэнньэҕэ атыылыахтаах. Ороҕуон администрациятын бастакы солбуйааччы П. Г. Кириллин комбикорму иэнилиэнньэҕэ атыылаабыт туоннатын, баар сибиинньэни, котору, суоҕуну учуоттаан, элбэх оҕолоох, кыаммат ыаллар ситэриэхтэрин көрөн туран, олохтуохтаах» диэн этиллэр. Бастакы бу матах хаһаайыстыбаны тутуугар тирэх буолар дьаһала хайдах ааҕыллыбыта?

Дьаһал таһыстабыгар ааҕыллыбыта, кырдьык, аҥаардас ахсын комбикорм атыыламмыт. Хаһаайыстыба ахсын 2-лии куулуу биэрбиттэр. Онон бии сибиинньэлээх эрэ, суоҕуллаах эрэ учуоттаммыттар, эрэ элбэх оҕолооҕуттэ учуоттаныа дуо? Райпотребсоюз бырабыыланньатын председателин солбуйааччы А. Г. Григорьева «Итиннэ уурҕанан олохтоох дьаһалта, сэлиэнньэ таһаарбыта», — диэр. Урут суоҕуллаах, сибиинньэлээхтэрэ көрөн атыылаабыттарыгар хомоҕойуо элбэх үһү. Суоҕутэ суох дьон комбикорму ылан туох ыаллары буолла? Итиннэ ҕэдэргэтэ Сабиэккэ да үчүгэй буоллаҕа — түбүк ардыыр. Аспыт түнэтиттэрэ депутаттар ҕүүрэй-кэтэн наадыйаччылар кэпиҥнэстэрин оноролларо.

Сибиинньэ атыыланыах буолан мотоцикл бын аҕала барбытым кэнэ бурдук бүтэ охсон хаалбыт, — диэр «Юбилейнай» хаҕаҥын таһыгар биир атыылаһаччы. Инникинэ «Мин сибиинньэлэрим туоҕах бүрдүүгүнэ турбуттаро ыраатта. Бурдук осов ҕайаан кэлэр буолла?» — диэн муоттыйар. Дьэ ити бурдук наадыйаччы албах. Буолумуна, сыа сиир күүн бүппүт кэлэр. Дьон интиминнэ толоҥнэн ханнык ҕэмит да буоллар эти ылыах наада буоллаҕа.

— Маҕаһыыннан аҥыыннан олорор 630-тэн тахса хаһаайыстыба баар. Онон иннигэр куулунан аахтахха, тыһыынчаттан ҕ тахса куул комбикорм наада. Аҕаллаллар кытта туга атыылаан яҥэбит. Барыта 170 куулу батардыбыт, — диэн оҥу быһаарар итии маҕаһын продавеца. Интернат-оскуола ҕ маҕаһынна 10 тоннаны атыылабыт. Арыый ҮҮгэй баайынаалаахтарга «Сельхозтехника» томторуу маҕаһынна эбит — иэнилиэнньэни аҥарын кэриэтин бурдуктаабыт.

— Аҥаабыт 600 ҕ тоннабытын бэрдэрэхпит. Бу бастакы түүнмах. Саҥалыы ессо атыыланыаҕа. Ол райпотребсоюз хайдах дьаһаныттан тутулуутаах, — диэр ороҕуон бастакы солбуйааччыта П. Г. Кириллин. 600 тонна! Итэ 13-14 тыһыынча кэриэтэ куул буоллуоҕа. Билигин комбикорманы таһыыга соҕотох эрэ хаһаайыстыба суох. Онон да этиэн үлэҕэ арааллыыллар. Сиэтэгэр 4900 хаһаайыстыбаны баратын хайаан бурдуктуулар? Дьаһалга кэбиллибит бөлдьох улаатан тэйдэр-тэйдэр. Иэнилиэнньэ ньымалаах, толоҥнуччу тиэтэллэр.

Н. МОНАСТЫРЕВ.

„ӨЙ-СҮРЭХ КҮҮРҮҮТҮН БАРЫТЫН ҮЙЭЛЭЭХ ҮЛЭҐЭ БИЭРИЭХХЭ!“

(Поэт, тылбаасчыт Феоктист Софронов төрөөбүтэ 70 сыла туолла)

Итэ тыллары Степан Феоктистович Софронов—Феоктист Софронов эшинтэ. Олору поэт хоһоонтэр дьүөрэлээн эрэ эшинт тылларын күүдүк көрбөлүүт. Тыл уонна дьыала арахсыспат сомоҕолоһууларын үтүөкэннээх холобурун быһыытынан ылыллыбын. Ону төрөө диригэтэн ойдөөн истэрим ааҕыытын дьэ ордук күндүрэтийэн иннэргэ дылы. Итинн мин туохха коробуҥуй?

Феоктист Софронов саха тыла саргыта уһаан-таныйан, культуратта үүнэн-үрдэлэн иннэригэр үтүөкэн бааҕалаах киһи этэ. Кини тылбаасчыт быһыытынан кинэг биллиини ылбыта. А. С. Пушкин «Руслан уонна Людмила», «Салтаан саар туһунан остуоруйа», «Полтава», М. Ю. Лермонтов «Бородино», Н. А. Некрасов «Саша», «Нуучча сиригэр ким үчүгэйдик олорор», М. Горькай, А. Недогонов уо. д. а. айымньыларын ситиһиилээхтик тылбаастаабыта.

Поэт Феоктист Софронов олоҕор иккі бөлүү түгэн баар. Хас дааны сыллааҕыта Дьуон Дьаҥылы хаалларбыт архивын үөрэтэр кэммэр «Евгений Онегин» саха тылын тылбаастанныытын бастакы баҕыгар оҥорбут рецензиита күн бүүрүгэ суруллубуттуу арылыйа сылдьарыгар түбэһэ түспүттээҕим. Рецензия кулун тутар 20 күнүгэр 1948 сыллааахха суруллубут. «Бастакынан, «Евгений Онегин» бороспуой айымньы буолбатах, бу улуу нуучча норуотун уһулуччулаах күндү баайа, күөн туттуута буоларын быһыытынан биһиги тылбаасчыттан улахан талааны уонна маастарыстыбаны эрэйиэх туһугунан.

Иккиһинэн, бу айымньы тылбаастыыр-та олус ыарахан, ол иһин биһиги литературнай тылбыт сайдыытын таһымын учуоттуох уонна онуоха сөптөөх таһымнаах көрдөбүлү туруоруох тустаахпыт. Тылбаас оҥоһуллар бары ыараханын кыратык да бэйэни харыстаммакка туран, дьүккүөрдээх үлэнэн эрэ кыайыахха сөп. Киһи интэриэһин тардара баар тылбаас оригиналын кэмэйин—аан дойду барыта билэр онегинскай строфаларын тутуһан тылбаастаһына. Итинн барытын өйдөөн-саная туран, ыарахан суолу тутуспут. Бу—тылбаасчыкка улахан чиэһи биэрэр» диэн рецензиит саамай сөпкөөх бэлиэтээннэн оҥорбута. Онтун кэнэтэн, бу улахан үлэ оҥоһуллан эрэрин туһунан, уус-уран тылбаас саха литературатыгар иннинэ сайдыытын суолтатын ыйан «Евгений Онегин» сахалыы тылбаастаныыта» диэн ыстатыйаны суруйан «Кыым» хаһыанка бэчээттэппитин булан аҕаан турардаахпын. Хайдахтаах курдук дьол эбитэ буолуой Дьуон Дьаҥылыта тылбаска үлэтигэр ыарырҕатар кэмигэр доҕоро, талааннаах тылбаасчыт Степан Феоктистович Софронов курдук киһи ыкса тыгар баара. Кырдьык, Степан Феоктистович рецензиит эрэ быһыытынан көмөлөспүт буолбатах, билэр дьон этэллэринэн, кини ор сыллаах сыраларын ылбыт тылбаас бүтэһин главатын ситэрэн хоторон, чочуйан биэриигэ Дьуоҥ Дьаҥылыта иҥ сүрэҕиттэн үөрэн-көтөн, өрө көтөҕүллэн туран үлэлэспитин билигиэ диэри диринг махтальаан ахталлар.

Икки поэт дьон доҕордоһууларын кэрэһилиир түгэнэр итиннэ эрэ бүппэттэр. Биллэрин курдук, Степан Феоктистович Москваҕа тиийэн үөрүнэ сылдьыбыттаҕа. Ол кэмигэ Дьуон Дьаҥылы М. Горькай аатынан литературнай институкка үөрэнэрэ. Кини кэргэнигэр, оҕолоругар үбүнэн көмөлөөччү Щепкин аатынан Москватаатааҕы театральнай училище иннээҕи саха студиятыгар үөрэнэ сылдьар мэтээттэрга саха уус-уран литературатын туһунан лекциялары аҕыталаабыт. Итэ сылларгын бирдэстэригэр Степан Феоктистович олоҕор-дьаһаҕар кыһалбаланан үөрэҕиттэн уурайан хаалбытыгар Гаврил Иванович доҕоругар харах таһаарынар үлэтин туран биэрбиттээх эбит. Доҕоруулар өйөһүүлэрин өссө бир суол туган кэрэһилиир. «Мин тылбаска үгүстүк үлэлиибин. Быйыл В. Шекспир «Ромео уонна Джульетта» диэн аатырбыт трагедиятын эдэр поэт Ф. Софроновтыын ыттыһан тылбаастыахтаахпыт» диэн Гаврил Иванович «Биһиги айар үлэбит сорох түмүгүгэ итиннэ иннинэ былаанарбыт» диэн ыстатыйатыгар 1953 сыллаахха атырдьах ыйын 2 күнүгэр «Кыым» хаһаакка суруйбута.

Степан Феоктистович саха литературатын аатын-суолун көтөҕэр уус-уран тылбаас баар буолуутун пропагандалаабыт, итэ туһугар элбэҕи үлэлээбит киһинэн буолар. Ону икки суолтан көрөбүт. «Кыым» хаһыат 1978 сыллаах бөлүүн ыйын 30 күнүнээҕи нүөмэригэр Феоктист Софронов Семен Руфов туһунан «Поэт үрдүк чыпчаала» диэн ыстатыйаны бэчээттэппитэ. Итэ ыстатыйа «Тиэгир та гастаах бухатыыр» сахалыы тылбаастаныытыгар анаммыта. Иккис тоҥулэ диэн буолар: саха мылдыр өйдөөх үтүөкэн киһитэ, саха народнай суруйааччыта Н. Е. Мординов—Аммо Аччыгыйа өр сылаах үлэтин түмүктүүрүгэр «Сэрин уонна эйэ» диэн Л. Н. Толстой аатырбыт романын тылбаастаабытын уус-уран редакциялаабыныр Степан Феоктистовичка эрэ итэҕэйбитэ. Итэ да түгэн элүс элбэҕи этэр.

Степан Феоктистович киһи уйадыйа истэр өссө бир суолун кэпсээбитэ: «Норуот сөбүлүүр дьоҥун туһунан кэпсэтиэх буолаччы.—диэн саҕалаабыта кини.

Итэ 50-нүс сыллар бүтүүлэригэр этэ. Историк киһибит Георгий Прокопьевич Башарин дойдутуттан тэлэфийэн Москваҕа олорон үлэлиигэ күһэллибит кэмэ этэ. Бэйэн да өйдүүр иннигин. Дьэ, бу кэмнэ Максим Горькай аатынан институту үөрэнэн бүтэрээри сылдьар Дьуон Дьаҥылы дойдутуттан сайылаан кэлбитэ. Кини ленинскэй библиотекаҕа үлэлээн букунайа олорор Георгий Прокопьевичка телефоннаабыта.

—Доҕоор, Георгий, бу кэллим эҥ.

—Дойдугуттан дуо?

—Дойдубуттан, доҕоор. Чурапчы көҕөнүн кэһиибин аҕаллым. Буһардым. Ханна көрсөн сибиитий?

—Чурапчы көҕөнүн дьа. Бу үчүгэйдик. Дойду аһын амсайбатах ыраатта. Оттон сиг охсуохха буоллаҕа дии, Доҕоор, ик кэммитигэр өйө суох киһи баар. Кинилэрэ тиийиэхтэ,—диэбит үөрбүт-көппүт Георгий Прокопьевич Башарин.

—Бэрэ, ол кэммитий, доҕоор?—диэн ыйыппыт мунаарбыт Дьуон Дьаҥылы.

—Александр Пушкиннаа, Пушкиннаа доҕоор,—диэбит бирдэстэрэ.

Итэ курдук, улуу поэт А. С. Пушкин пааматынньыгын таһыгар күөх оккоглаччы олорон бир куттаах саха дьоно Чурапчы көҕөнүн үөрэ-көтө сиэбиттэрин туһунан Степан Феоктистович кэпсээнин түмүктээбитэ.

—Кырдьык, тоойуом, оннук түгэн баара, диэн Георгий Прокопьевич бэйэтинэн бир көрсүһүү кэмигэр бигэргэтэн турардааҕа.

x x x

Степан Феоктистовичка үөрэммит киһибин. Учуутальым бастаан көрбүт поэттарбыттан бирдэстэрэ этэ. Ураты сырдык мичээрдээҕэ, юмордааҕа ис-иһиттэн күөдьүйэн, өрөкүйэн кэлэрэ. Кыраттан да туһалааҕы булан этэр дьоҕур киниэхэ баара. Аны санаатахха, оҕолору көҥүлэрэ эбит учуутальбыт Корней Чуковскай «Уоруллубут күн» диэн остуоруйа поэматын сахалыы тылбаастаан биһиги илиигэ таһаарар «Сардаана» диэн суруналбытыгар киллэртэрбитэ. Кини, биниэхэ суоҕ көрөн турааргыны, Корней Чуковскайы уонна Самуил Маршагы көрсүбүтүн туһунан итэҕэтиилээхтик кэпсиирэ.

1963 сыл күһүнгүтэ. Бир күн учуутальбыт санаата көтөҕүллэн кэллэ. Хара кэстүүмнээх, онуоха дьүөрэлии ачыкыта чаҕылыйбыт, остыктык мичээрдээх, таар талар икки ардыларынан сиэ туттан хаамар. Арай, миннэ көрбүтүм: «Феоктист Софронов. «Бү...» диэн кинигэни сиэбигэр уктубут эбит. Мин туран: «Бү...» диэн туох тыл эбит буоллаҕай диэн саанан сатаатым. Учуутальбыт санаа хаһыыбыт кинигэтэ буоларын сиг сарэйдим. Ыйытыахпын дьулайабын. Алдаска көстөн кэлэрэй диэн хас хаммыытын барытын кэтээтим. Кэмниэ-кэнээс кэтэҕим көҕүйбүтүн кэнна: «Оҕолоор, бу кинигэм таҥыска, эй»—диэн учуутальбыт сиэбиттэн хостоон ылан көрдөрдө. Онтум баара «Бүгүн» диэн хоһоонноруун хомуурунньуга эбит.

Степан Феоктистович, оҕолго өлүөн алта сыл иннинэ этэ, 1974 сыллаах күһүн бөлүсҥэҥа киирэн эмтэнэ сытара. Кэлбит сурахпын истэн ыгыртаран ылбыта. Үөс-батааска биэрбэккэ сытар хоһуутар киллэрбитэ. Кини тумба иннитэн ойутан таһаарбыта, «Доҕорбун Дьуоку иккистээн көрсүбүт нурдук саванным».—диэбитэ уонна махтанан ылыбын тэп-пута. Ол кэнэ Дьуоҥ Дьаҥылы туһунан итэ кэпсээн аһарбыт түгаммитин сэҥэргэтэ.

Айымньытыгар, оловор
Адьас эн курдук далагэй.
Хаарыанньаахай дьиҥнээх доҕор
Хаптан кэбэҕэс каллаҕай,—диэн Дьуон Дьаҥылыга анаабыт хоһоонун сорох тылларын өйдөөн-санаан кэлбитим мин ол истиг-иһирэх түгэнигэ.

x x x

Күлбүтэ-күлбүтүнэн, үөрбүтэ-үөрбүтүнэн сылдьара, сүр чэгчэкитин сэгэлдьийэ эрчимнээхтик, тэлэкэчийэ хаамара-сиимэрэ, саанныгар холомоно суох сыыдамныы туттара. Поэт бир суол уратылаҕа. Кини оҕомсох этэ. Сиэннэригэр кэнни сыыстаах ачыкыта чаҕылыйыаан, үөрэн күлүмүрдээн сайынын Якутскайга киирэн иһэрин үгүстүк көрсөрүм.

Степан Феоктистович «Бүгүн», «Дьоллоох дойдубар», «Хоһооннор» диэн поэтическай хомуурунньуктарыттан «Кизэ туттар дьоммут» диэн очерклар кинигэлэриттэн ураты айымньыларын барыларын оҕо аймахха анаабыта. Ону поэт «Оччугуй оччут», «Сибиэтэ сэҥэнэ», «Бэлах», «Москва зоопарктыгар», «Көмүс чыычаахтарбар» диэн хоһооннор, поэмалар кинигэлэрин бэчээттэппитэ даҕаны көрэҥнилиир.

Учуутал—мин кимнээҕэр да
Ордук элбэх оҕолоохпун.
Итиннэхэ кимнээҕэр да
Эрэйдээхпин, дьоллоохпун.

Оҕоҕо, олохха итинник сойбот таптаһыах буолан, кини поэзията уһун, киэҥ холку, өйү-санааны биэрэр дьоҕурдаах эбит буоллаҕа дии саныыбын бүгүн Феоктист Софронов кинигэлэрин баралаан олороммун.

Олорбутум уһунугар
Онорбуппун тэҥнии-тэҥнии,
Өйүм-сүрэҕим мунчаарар:
«Үлэм дуона суоҕун ньии...»

«Үлэм дуона суоҕун ньии...». Итэ, дьиҥэр, ситиспитинэн уоскуйбат буолуу көстүүтэ этэ. Үгүстэр кинини тылбаасчытынан, элбэҕи үлэлээбит поэтынан билиналлэрэ. Кырдьык, тыл искусствотын бу салааларыгар киһи мымыыт үлэтин оҥорбута. Ону ыстатыйабыт кинриитигэр бэлиэтээбиппит. С. Ф. Софронов поэзиятын сонун өртө туохханый диэн ыйыталлар хаптаҥныы барбакка «Олох сонун өртүн булан суруйар дьоҕурдааҕа, үчүгэйдик сөбөрө-махтайара, нуҥаҕаны кытта эйэлэспит этэ,—диэх этим. Итэ этэрбин Степан Феоктистович «Саҥа олох» хаһыат редакциятыгар үлэлиир сылларыгар бэчээттэппит үгүс ахсаннаах очерклара кэрэһилиллэр. Журналист быһыытынан очерк жанрыгар тахсыылаахтык үлэлиирэ. Ол түмүгэр «Кизэ туттар дьоммут» диэн очеркаларын кинигэтэ 1977 сыллаахха күн сирин көрбүтэ. Поэт үлэ дьонун туһунан кэпсиир бу кинигэтэ Эрилик Эристиин аатынан бириэмийэҕэ түһэриллэн лауреат аатын ылбыта.

Уруу бу күүн күүдүк
Улуу күн суох киһиэхэ,
Таптал саҥа ытык, күүдү
Таҥара да суох киһиэхэ.
Уруугут күүнү курдук
Уоттаах, сырдык олохтонуг!
Таҥаратааҕар үрдүктүк
Таптаһытын туттуг,—диэн, «Уруу» диэн хоһоонтар эшитии курдук, кини олоҕу таптыыра.

Степан Феоктистович хаһыат үлэтиттэн уурайан кэлин оройуонналаҥы кыраайы үөрэтэр музейга директордаабыта. Бочуоттаах сынньалаҥнаах тахсаат, төрөөбүт сиригэр-уотугар Одьулуун нэһилиэгэр сайылыыр дьиэ туттарбыта. Итэ сылларга Агния Барто «Оҕолорбор» диэн бөртөхэй кинигэтин сахалыы саҥардыбыта.

Александр Твардовскай Государственнай бириэмийэни ылбыт айымньытын «Ыраахтан ыраах» диэн поэматын сахалыы тылбаастаанныын саҕалаабыта. Хомойуох иһин, өлөр өлүү быһа түһэн бу үлэтин ситэрбэккэ хаалбыта.

Мин түс олоҕум күһүнэ
Бэлиэр бу биллэн эрдэҕэ.
Күүтэ да туһумнэ
Күүтүр, аата, тиэтэйдиҥэ,—диэбитэ поэт сэрэйбит курдук бир биллэр хоһоонугар.

Өлөр өлүү поэт иннин олус эрдэлээн быһа түспүтэ. Степан Феоктистович саҥа туттарбыт дьиэтигэр электропровод буолуом этэ диэн Дьокуускайга ыытарбытэ. Онно сылдьан балаҕан ыйын 15 күнүгэр соҕуумардык өлбүтэ.

Степан Феоктистович элбэҕи айар былаанныаҕа, ол туһунан доҕотторугар кэпсиирэ. Кини литература историятын диринник хорутан биларэ, уус-уран тылбаастар историяларын үөрэтиигэ үлэлиир баҕалааҕа. Түгэн кэстүбүтүнэн, бир суолу өйдөтөн ааһыахпын баҕарабын. 1969 сыллаахха Саха сирин Суруйааччыларын союһун бырабылыанньатын мунньаҕар Степан Феоктистовичка уус-уран тылбаас историятыгар данылаат оноророго сорудахтаабыттара. Онно аахпыт дакылаатын машинкаҕа охсуллубут бир экземпляры мин булан турабын. Дакылаат аата «Саха сирэ нуучча литературатыгар» диэн эбит этэ. Олус баай ис хоһоонноох үлэни суруйбут эбит, научнай үлэттэн хаалсыбат таһымнаах. Онно сорох хоһооннюр холобурдарын бэйэтэ тылбаастаабыт. Михаил Васильевич Ломоносов Хотугу Муустаах муоранан уу суолун аһар нэскилин өтө көрөн суруйбут строкаларын кини тылбаһыгар ааҕабыт.

Норуоттар утахтарын хаппаран
Улуу дохсун Лена сүүрүгүрдэр,
Кэҥээтэр-кэҥээн, хараҕ ылбатыынан
Кини муоралыы нэлэйийэр,—диэн олус бэркэ тылбаастаабыта баар.

Бирдэ сыыһыам, сүүстэ табыам.
Мин көрүом үйэ дьиктитин.
Олох өчуоһун дабайыам,
Охтон туһуохпэр диэритин.—Итинник үрдүк көрдөбүлээхтик айан-туойан, олорон аанар баҕа санаа Степан Феоктистовичка баара.

Күн-дьыл аастаҕын аайытын сорох дьон оҥорбут үтүөлэрэ дьэ кэрэтийэн, ис хоһооно диригэн иһэр, Саха литературатыгар уус-уран тылбаас оскуолатын чулуу представителлэрин үлэлэрин үөрэтиигэ интэриэс баарын тухары аҕа көлүөнэ тылбаасчыттар оҥорбут үтүөлэрэ умнуллуо суоҕа дии саныыбын. Ол чулуукан дьоннор ортолоругар поэт, тылбаасчыт, очеркист Феоктист Софронов аата өрүүтүн ахтылла, санатылла туруоҕа.

Сэмэн ТУМАТ.

Хаһаайыннаах механизма

БААҺЫНАЙ ХАҺААЙЫСТЫБАТЫН ХАЙДАХ ТЭРИЙИЭХХЭ?

(Бүтүүтэ. Иннин хаһыат 100-с №-тэр көр).

8. Биирдиилээн киһи сиргэ пайа (өлүүтэ) хайдах быһаарылларый?

Совхозтан тахсар киһи сиргэ өлүүтэ сир акциятын сыанатынан эбэтэр сиргэ пайынан быһаарыллар. Совхозтарга, колхозтарга, опыттаах хаһаайыстыбалартан уратыларга, 1991 сыл саҕаланыаҕыттан сири икки суол көрүнүнан — усулуобунай үлэриниэн уонна харчынан сыаналаанынан — үлэлиигэ быраап бэриллибитэ. Бастаны вариантка тыа хаһаайыстыбатыгар туһаныллар сир, бааһынаны, өлбэх сыллаах от ыһыытын, ходуһаны, мэччирэҥи барытын киллэрэн туран, сир кадастрын быһыытынан сыаната быһаарыллар. Ол уопсай суумата совхоз үлэһиттэригэр үлэриллэн хас биирдии киһи өлүүтүн быһаарар сир акциятын үөскэтэр.

Иккис варианынан хаһаайыстыба сирэ барыта кини бастайааннай үлэлиир чилиэннэриттэн усулуобунайдык түҥэтиллэр. Аҕыйыта мнэстээ баар методикаҕа олоҕуран оҥоһуллар. Чопчу пайдар хас биирдии үлэһит сир учаастагар быраптаах буоларын хааччыйаллар. Ол эрээри рабочай бу хаһаайыстыбаҕа үлэлиирин тохтоппот. Сиргэ пай нэһилиэстибэ быһыытынан бэриллиэн уонна барыһы үллэстиигэ учуоттаныан сөп. Сиргэ акциялаах үлэһиттэр ону хаһаайыстыба атын үлэһиттэриигэр эбэтэр хаһаайыстыбаҕа бэйэтигэр сокуоҥунан олохтоммут сыалга анаан көҥүл сыананан атыылыахтарын сөп.

9. Үлэһит хаһаайыстыбаттан тахсыытыгар производственнай фондалаах ыытыы бэрээдэгэ хайдаҕый?

Хаһаайыстыба производственнай фондата, хаһаайыстыба хаһаайыннаахын саҥа усулуобуйатыгар көһөр кэмигэр, туһаныллыбытыгар сүтүүнү киллэрбэккэ туран, үлэ коллективтарыгар үлэриллэр. Фонда уопсай сыанатыттан үһүн болдьохтоох төлөөннүк кредиттэр, үлэһиллибэт фонда (өскөтүн онуок баар буоллаҕына) сыаната, ону тэҥэ бюджет үбүнэн үөскэтиллибит фонда сыаната көҕүрэтиллэр. Производственнай фонд онтон ордубут сыаната үлэриигэ бэриллэр хаһаайыстыба паевой фондата буолар. Хаһаайыстыба коллективтарын быһаарыыларынан итиннэ уопсай туһаныллар фондалар (суол, электролиния, о. д. а.) сыаналара эмиэ киллэриллиэхтэрин сөп. Ол эрээри киниилэр үлэриллибэттэр, олохтоох Сэбиэккэ бэриллиэхтэрин сөп. Уопсай паевой фондаттан аны үлэ коллективын хас биирдии чилиэнигэр тиксэр пай быһаарыллар. Пайы коллективка бинир сылтан итэҕэһэ суох үлэлээбит киһи, хаһаайыстыбаҕа 20 сылтан итэҕэһэ суох үлэлээбит пенсионер бары ылар быраптаахтар. Пай төбө тиксиитэ киһи үлэлээбит стаһыттан уонна хаһаайыстыбаҕа киллэрбит кылаатыттан тутулуктаах. Төбө кылаата киллэрбитин аҕарга кырата биэс сыллаах үлэтэ анализтанар. Итиннэхэ атын ньыма эмиэ баар. Онно балачча үһүн кэрчик кам ылыллар. Паевой фонд уопсай сыанатын сыл-харчы бары үлэһиттэр, үлэлээбит стажтарын учуоттаан туран, киллэрбит кылааттарын суоллатын усулуобунайдык аҕыллыбыт сууматыгар үлэриллэр. Онон производственнай фондалар харчыга таһаарыллар бинир сылга расчетнай нормативтарын булабыт. Расчетнай нормативы харчыга таһаарыллыбыт сыл ахсааныгар тоҥүллэн бинир үлэһит пайын кээмэйэ быһаарыллар. Хас биирдии киһи өлүүтэ коллективтаах уопсай мунньаҕынан быһаарыллар, киниэхэ фондовай пай акцията бэриллэр эбэтэр ону солбуйар атын документ туттарыллар. Совхозтан тахсан бааһынай хаһаайыстыбатын тэриннэн баҕалаахтарга ити акцияларын суотугар производство средстволара, ол иҥнэр техника, сүөһү, сиэмэ бурдук, дьиэ-уот, уоҕурдуу о. д. а. бэриллиэн сөп.

Сорох түбэлтэлэргэ хаһаайыстыбалар акциялары атыылаһан ылаллар, бэйэлэригэр үптэрэ суох буоллаҕына, банк биэрэр кредитинэн. Пенсиҥа тахсаччылар уонна пенсионердар акцияларын хаһаайыстыба атын чилиэннэригэр атыылыыр эбэтэр нэһилиэстибэ быһыытынан дьоннорутар биэрэр быраптаахтар. Пенсионер баҕатынан хаһаайыстыба кини акцияларын уон сыл иһиннэн тэҥ өлүүлэриннэн төлөөн атылыһар эбээһинэстээх.

10. Бааһынай хаһаайыстыбатын чилиэннэрэ бэйэлэрин бас билиилэрин көдьүүстээхтик сайыннарыыга уонна туһаныыга ханнык сүрүн эбээһинэстэри сүүллэрий?

Бааһынай хаһаайыстыбатын тэринэн сир учаастатын ылбыт хас биирдии гражданин сирин ылбыт сыалыгар сөп түбэһиннэрэн көдьүүстээхтик туһанар, бэйэтин үлэтинэн экологическай быһыыга-майгыга мөлтөөһүү таһаарбат, атын бас билээччилэр (арендатордар, сири бас билээччилэр) быраптарын кэспэт, сир полуогун эбэтэр арендалаһыы толобүрүн болдьоҕор киллэрэн иһэр, ону тэҥэ сири туһаныы уонна кини туругун туһунан сибиидиэньэлэри Сэбиэккэ түһэрэн иһэр эбээһинэстээх. Бары атын түбэлтэлэргэ бааһынай хаһаайыстыба чилиэннэрэ суут органнарын эрэ быһаарыыларыгар бас бэриниллэр, сокуон быһыытынан юридическай уонна экономическай эппиэтинэһи толору сүүллэр.

Бааһынай хаһаайыстыбатын тэринниигэ анаан гражданнарга бэриллибит сир түҥэтиллибэт, Бааһынай хаһаайыстыбалара олорор уонна хаһаайыстыбаннай наадаҕа туһаныллар, нүөлсүтэр, о. д. а, тутуулардаах, сүөһүлээх, көтөрдөөх, техникалаах, тыа хаһаайыстыбаннай уонна да атын техникалаах, оборудованнаах, инвентардаах, онтон да атын хаһаайыннаахын сокуонун кэспэт баайдаах-дуоллаах, тэриллэх буолуохтарын сөп.

Итиннэ булуналларыгар бааһынай хаһаайыстыбалара үбү булуохтарын сөп: хаһаайыстыба чилиэннэрин тус бэйэлэрин харчыларыттан, толорбут үлэлэрин, өнөлөрүн иһин киирбит дохуоттан; предприятиелар, тэрилтэлэр уонна биирдиилээн дьон баҕа өртүлэриннэн сиэрти-бэлэҕиннэриттэн; сыаналаах кумааҕылар уонна банк кредиттэрин уонна атын кредиттэр дохуоттарыттан уонна да атыннан. Ханнык үлэнэн дьарыктанарын, ону сэргэ производство ханнык средстволарын булунарын бааһынай хаһаайыстыбаны тэриннэччилэр бэйэлэрэ быһаараллар. Хас да хаһыысханы тутуһар буоллахтарына, сүрүннэн тыа хаһаайыстыбатын бородуукуйатын оҥоруу, астааһын уонна батарыы хаалар. Бааһынай хаһаайыстыбата оҥорбут бородуукуйатын тус бэйэтэ дьаһайарыгар, өскөтүн оно туһуламмыт дуоҕабар суох буоллаҕына, толору быраптаах.

Дуоҕабарга киллэриллибит эбэһээталистибэтин, полуоктааһын уонна кредит дьиссиплиналарын, оҥорон таһаарар бородуукуйатын хаачыстыбатын иһин кини толору материальнай эппиэтинэһи сүүр. Өскөтүн мөлтөх хаачыстыбалаах бородуукуйаны билэ-билэ атыылыыр түбэлтэтигэр хаһаайыстыба салайааччыта холуобунай эппиэтинэһи эмиэ сүүрүн сөп.

Баар баайынан-дуолунан туһаныы хаһаайыстыба чилиэннэрин икки ардыларыгар туһарсиллибит дуоҕабарга олоҕуран оҥоһуллар. Хаһаайыстыба баайын-дуолун мэнэйдэһиини үгэс курдук кини салайааччыта эбэтэр итэҕэллээх киһитэ толорор. Итиннэхэ атын бэрээдэк дуоҕабарынан эрэ олохтонор. Бааһынай хаһаайыстыбата бэйэтэ бэс билэр баайын-дуолун атыылыыр, арендалыыр, ону тэҥэ атыттартан атылылаһар, арендалаһар быраптаах.

В. БАКУШЕВ.
(Боппуруоска эппиэттэр «Сельская молодежь» сурунаал 1992 сыл 1-2 №№-дэриттэн ылылыннылар).

СИТЭРИ БИИРДЭ ЫАТАХХА?

ЭБЭТЭР САЙЫЛЫКТАН ТӨННӨН ИҺЭН САНАА

Олус да былыр буолбатар олох кэлиҥнээҥнэ диэри ынаҕы күҥнэ түөрттүүтэ ыллара. Саҥа сыҥдаанны, күҥүскү, түөрттүргү уонна киэһээҥи ыамнар... Баҕар, оччолорго дьон олус иллэҥ буолан итиччэтэ ыллара диэҕи эмиэ табыллыбат курдук. Сүөһүлэрин да ахсаанынан билигин баартан аҕыйаҕа суоҕу итэр буолуохтаахтара. Ону таһынан дьиэ үлэтэ, ас астааһына, инэ-күүс, оҕону-уруулуу көрүү биллиҥнигэ түүнан холоонноох буолаахтыай, оччолорго. Онон оҕустахха аныгы ыанньыксыт этэргэ дылы сайаҥын баҕас «ырыаҥан сылдьан» төбө баҕарар үлэлиир кыахтаах буолуоҥ да сөп эҥ. Бэйэтэ дьаны төгүрүк сыл устата уһаатаҕына үс эрэ ыйтан ордук мэччирэҥи туһанан үүтү ыы түһэр кэмнээхпит, сахалар. Ааспыт өртүгэр ыырдык үүт-ас ыаммат буолбатах этэ, ыанара. Ордук иккиҥ-үс сылтан ылата үгүс сайылыктарга ынаҕы күҥнэ, киэһэ, сарсыарда эрэ ыаһын «хаалбаҥнаабаттык» олохсуйда да диэххэ сөп. Итиннэ мэччирэҥ мөлтөөр көлбөрүтэн, үүт таһар массыына сырыыта мөлтөөр — үүт аһыйар диэн ааттаан куоһур тутталлар. Кырдьык, мэччирэҥ оннук дэлэй диэҕи баһан этин быһыытынан син ылыныахха сөп. Маныаха бостууктар үлэлэрэ элбэҕи быһаарар оруоллана түһүөхтээх этэ. Сайылык фермаларга бинир бостуугунан мунгурдамматах саатар үс буолбатаҕына иккилии бостуук үлэлиирэ эбитэ буоллар ама кэрэтэ сылдьан мэччитин кыаллыа суоҕа этэ дуо? Хайдах да диэбит иҥнин сир-уот кэлимсэ кураанаабата, ынаҕы мэччитэ түһүөх күөх син баар. Маҥтан ыла сыыйа ходуһалар аһыллан, бурдук хомуурра үмүрүйэн сайыҥны мэччирэҥ «иэнистээн» эргийиэ турдаҕа дии, уруккуттан эттэххэ отордоон мэччитин кэлиэҕэ.

Дьэ, маннык кэмнэ үүт-эт туттаран онон хамнастанар дьон ама иккитэ ыамнаналлара туох буолбатах дуо? Сылдьаҕы үүнкэ былаан улахан агарын сайыҥны ыйдартан ыахтаахпыт дэнэрбит бухатын умнуунна. Сайын устата иккитэ ыанар ынахтар кыстыктаа киирниэригэр аһыллыннара хардары барыытыгар үүттэрэ тардан устуунан уолан да хаалыахтара турдаҕа. Иллэрээ күн Эрилик Эрифтийн аатынан совхоз Хайахсыттааҕы отделениэтын Балыттыма диэн 5 ыанньыксыт үлэлиир ыанньык фермэтигэр сылдьан кэллибит.

— Мэччирэҥ суох буолан ынахтарбыт аанньа үүтүрбэттэр, — диир бастакы ыанньыксыт.

— Иккитэ да ыабыт үрдүнэн үүт биллэрдик таҥнары түспэт, — диир иккиһэ.

— Бэйэбит хаһаайыстыбабытыгар эмиэ сүөһүлээхпит-астаахпыт онно биһиэхэ хаан оттоон мастаан биэриэй, күҥүнүн оттуубут, дьонтон туох итиҥэстээхпитий? — диир үһүс үлэһит.

Этэр эттэҥинэ барыта лоп-баачча сөп курдук. Ыанньыксыт үлэтэ чэҥчэкитэ суох үлэ, ордук баһыгы силигэ сиппэн биэрбэтэх мөлтөх усулуобуйалаах кыстык хотоноорбутугар. Онтон итинник «ыарахан үлэҕэ» совхоз, предприятие үптэнэр-астанар эйгэлэтээх сиэдэ үлэтигэр үрдүнэн-аныыннан карыэтэ чэҥчэкитин ,талан сыһыаналаһар буоллахпытына, хармааммыт хаҥ сыйара, тиийиммэппит түгэммэппит үкеүүрэ бэйэтинэн наадаҕа суоҕа дуо?

Государство урукку курдук хаһыатын харчытынан хатаҕалыыра уурайда. Кырдьык, улуугуруу сылларыгар «сүрэхтэммит» кэмнэргэ бары тэҥ сыһа хамнаһы аахсан ылар, күн кыһалҕата суох олорон аҕай кэлбиппит. Хас биирдибитигэр государствоттан тиксэр «амсахтээх» курдук этибит. Ол суох буолла, куурда, нуранахтанна, бүөлэннэ.

Бу ыстатыйаҕа холобур эрэ быһыытынан Балыттыма фермата ахтылынна эрэри, киниилэр эрэ буолбатах элбэх сайылыктарга иккилиттэ-ыан олороллор. Маннык ҕарытыгар ыанньыксыттары кэлтэй буруйдуу саныыр тутах, совхоз, предприятие специалистара, колхектиитар салайааччылара күннэтэ көрө-истэ, үлэни тэриммэ сылдьар дьон түмүк саанаҥа оҥостуохтарын баҕарабын.

Сарсыардаанны ыам күҥүнү ыам, түөрттүргү ыам, киэһээҥи ыам... Тиҥиҥэр иккитэ ыыр буоллубут. Ситэри биирдэ ыатахха? Үс ыамы холбоон киэһэ сөрүүнүгэ тоҕу тартахха?

П. СЫРОВАТСКАЙ.

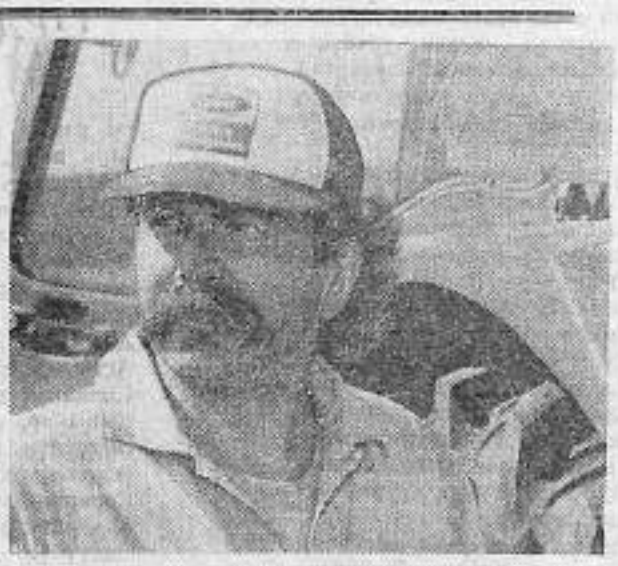

Ленинград уобалаһа. Финнэр «Агрокарелия» компаниялара Выборг аныгар Карельскай перешэйкиэҕэ 200 гектар сири 50 сылга болдьохтоон арендаласпыта. Билигин ити сиргэ фирма управляющайа Пекка Тюнкюннен үлэлиир. Финн фермера хонуутаҕы отууга, олох сайылыкка олорор курдук, күҥүнүн үлэлээн, түүнүн ыыныаран бириэмэтин билбэккэ атаарар. Кини дойдутуттан аҕалыммыт техникатынан үлэлиир. Фермер олохтоох нэһилиэнньэттэн көмөлөһүннэрэргэ сайынын үлэлиир рабочайдары ылбыта. Ол иҥнэ трактористары, үүнээйини «көрөччүлэри-хараҕаччылары», түүлгү харабыллары бэйэтэ аҕалбыт техникаларыгар үөрэтэр.

Быйыл кини 60 гектарга хортуоппуйу олорто, 20 гектарга моркуобу үүнэрдэ. Сыыйа арендаласпыт сирин оҥорон, таҥастаан, уоҕурдан баран, ылбыт сирин атын кэнин туһанарга суоттанар. Бэйэтэ кэспириинэн былаана элбэх Финн фермерэ Пекке Тюнкюннэн биһиги чугастааҕы ылбыт Финляндия тыа хаһаайыстыбатын бородуукталарын үүнэриигэ баай опытын Россия сиригэр ким бастаныттан боруобалыыр саанаалаах. Онон арендаласпыт сирин хайаан даҕаны көдьүүстээхтик туһанар баҕалаах. Таҥастаабыт сирин-уотун мэлдьи кэрийэн көрөр, бэрэбиэркэлиир, аҕар-суоттуур, дьону ,ыытта үгүстүк кэпсэтэр.

Снимокка: Пекке Тюнкюннен.

М. Блохин фотота. (ИТАР — ССТА).

ЧӨЧҮӨККЭ

Былыргы дьон кэпсээннэринэн, чөчүөккэ диэн эпирэй эттээх, күп-күгэс баттахтаах кыыс оҕо буолара уонна кыргыттары эрэ кытта ооньуура. Сайын баттаҕын быыһа барыта араас кэрэ сир симэҕэ буолара үһү.

Чөчүөккэни, этэх, сирдойду, дьиэ иччита, оҕоҕо дабаны, улахан да дьоҥҥо куһаҕаны оҥорбөт диэллэрэ. Сорохтор чөчүөккэни кытта ооньсообут кыыс дьоллоох буолар, сорохтор кэскилэ быстар диэллэр.

Ити туһунан моккуспаккэ эрэ мин бэйэм түбэспит суолбуттан кылгастык эйэхэ кэпсиим. Оттон ону кырдьыктаарыг, кырдьыктамматыг — бэйэҥ көҥүлүг.

Саар Костөкүүн иннинэ этэ, Ийэм миигин балтыбын булан аҕаларбар сорудахтаата. Бэйэтэ арыы таптаҕа олорор. Мин алаас сыырын анныгар олорор абаҕам аахха ыстанным. Күүскэ сүүрэммин бөтүөхтэс буолан тиийбиппэр абаҕам соҕуйан:

—Хайа, тукаам, Ыалдьаа, бу туохха тиэтэйдиг,—диэн ыйыта тоҕуйда. Мин: «Эх, балтыбын көрдүү сылдьабын»,—диэт балаҕаннга элэс гынным. Онно сиэним Бөөкө уол ооньуу олорор эбит. Сүүрэн кэлэн куустаҕалаата. Ийэтэ: «Тукаам, Бөөкө, Ыалдьаа эйиэхэ таай буолар, ону сиэн дьиҥбалыкка айыы,—диэтэ, онтон салгыы миэхэ туһаайан:

—Тукаам, Өкүлүүн эйиэхэ баар дуо?,—диэн ыыһыын сураста. Кинилэр ыыстарын эмиэ суох эбит. Онон Бөөкө биһиккэ никиэн балыстарбытын көрдүү барбыт.

Ыксал-тиэтэл бөҕөөн тугас эргиччэҕинэ көрө сатаатыбыт. Испиэнэччэ, Арамаанчаахха сырыттыбыт да, кыргыттарбыт ханна да суохтар. Ыксаан алаастыт арҕаа халдьаайытын үрдүгэр баар киһи уҥуоҕар бара сыырыттыбыт. Ол сылдьан алаастыт хоту халдьыатын бүтэйин таҥыгар баар былыргы ыныхсыт таппыт сирдэрин саныы түһэн онно бардыбыт.

Былыр ыныхсуоҕу, сылгы баай турбат ыала дьиэҥөгөй айыыттан, иэйиэхсит ийэттэн көрдөҕөллөрө. Ону ойуун толороро, онто туспа сиэрдээх-туомнаах буолара. Ол маныыта Ойуур саҕатыгар үчүгэй, ыраас сири булаллар үс мас (суолах) күрүө туталлара. Ол кыра күрүөлэрин иһигэр үс эмиэ быыкаайык сэргэни кэккэлэйиннэри туруораллара. Сэргэлэрин эрийэн ситиннэн холбууллара уонна тулаларыгар кыл-кыракый туос ыаҕыйалары, чабыгахтары, ыаҕастары, бас быатын, томторугу тиэн уураллара. Быһата, ыаҕы көрдөөн буоллахтарына сүөһүгэ, сылгыны көрдөөн буоллахтарына, киниэхэ наадалаах бары тэриллэри оторон уураллара. Дьэ ити кэнниттэн ойуун кэлэн алгыс алҕаан үрдүк айыылартан бу дьоҥҥо баай-дуол көрдөһөр. Оҕолору ыныхсыт таппыт сиргэ мээнэ сырыттыннарбат, буойар этиилэр эрээри, кыра оҕо эрэ ымсыырыах, ооньуон баҕарыах сирэ буолара.

Тиийбиппит, кырдьык, кыргыттарбыт онно ооньоон эрбэҕэ олороллор эбит. Аттыларыгар сибэккилээх арааҥыа хомуйан тутум тына-тыына ууруттар, төбөлөрүн тула араас үчүгэй сир симэҕэ бөҕөнү аспыттар.

—Ийэлэргит ыыттылар, түргэнник бара охсуоххут үһү,—диэтибит, оҕолорбут ону истэн, турдулар, сибэккиларын сыа-сым курдук тутан чөмчөччү уурдулар уонна саҥата-иҥэтэ суох хаамса турдулар. Биһиги тиийэн дьиэс-куос тутталлар. Ол иһэн бэйэлэрин иккиэн ардыгар:

—Кыыспыт уолаттар иҥаллэрин эрдэ билбит эбит,—дэстилэр.

—Ол хайа кыыс кэлэн ооньоотэ,—Бөөкө ыйыталаҥ түстэ. Кыргыттар: «Онно, эйиэхэ этэн бэрт. Кыыспыт: «Бу ооньуур бутун кэмиэхэ да этимэн»,—диэбитэ»,—дэстилэр. Биһиги муодаргыы санаабытыбыт, көннөрү истэн эрэ хэбистибит. Абаҕабыт аахха сылдьан баран дьиэлэстибит. Киэһээҥи аҥылыкпытын айыы олорон мин иһэбэр:

—Бу кыргыттар ханнык эрэ филбэт кыыстарын кытта ооньсообуттар үһү да, биһиэхэ кэпсээбэттэр. Кыыстара: «Миигин кытта ооньсообуккутун кимиэхэ да этимэҥнэр»,—диэбит үһү.—диэтим. Ийэм:

—Кыргыттаргытын ханнан булбуккутуй?—диэн ыйытта. Сирин этиппэр: «Чэ, өйдөөтүм. Аҥаан баран маҥна дьиэҕэ ооньоон,—эрэ диэтэ.

Кэлин ийэлэрбит кыргыттартан ньуолбардаан ыйыппыттарыгар кыргыттар кэпсээн биэрбиттэр. Кыыстара муус-маҥан эттээх, күгэс баттахтаах кыра оҕо диэллэр. Баттаҕын быыһа барыта сибэккилээх. Тарбахтара суп-суон, ботуой-итнэй курдуктар үһү.

Оччотооҕу оҕолор даҕаны, улахан да дьон сымыйалаабат үгэстэхтэр. Онон бу кэпсээн да кырдьык буолуо дии саныыбын.

И. ХОЮТАНОВ.

● Спорт. ●

ҮӨРҮҮЛЭЭХ СУРАХ

Бу күннэргэ Московскай уобаласка «Дьикти дуобат финалыгар КГТ-тар бастыыр иһин күрэхтэһии буолан ааста. Онно Россия маҥнайгы хамаандатын чиэһин Таатта оҕолоро көмүскэтилэр.

Таатталар—Россия бүтүннүгэ чемпионнара күрэхтэһиигэ хойутаан, буолар күнүгэр эрэ тиийэт да, саамай күүстээх Бендеры куорат (Молдова) хамаандатыгар түбэйэн хоттордулар. Салгыы ситиһиилээхтик ооньоон, Бендеры кэнниттэн иккис мөкстэҕэ тахсан, чаҕылхай түмүгү ситиспиттэр. Бу пионер саастаах оҕолор күрэхтэһиидэриигэр 17 хамаандаттан 9 саамай күүстээх ооньоччулара. Таатта хамаандатын ооньоччулара төрдүөн—маастарга кандидаттар.

Маҥнайгы дуоскаҕа биһиги биир дойдулаахпыт Ганя Колесов чемпион үрдүк аатын ылла. Ганя урукку өртүгэр үһүс дуоскаҕа ооньоон, бастаабыт буоллаҕына, бу сырыыга саамай күүстээх дуоскаҕа бастаан КГТ саамай улахан күрэхтэһиитигэр кыайыыны ситиспэт. Иккис дуоскаҕа Сеня Габышев иккис, үһүс дуоскаҕа Аркадий Неустроев маҥнайгы, кыргыттарга — Инга Слепцова бэйиэ м— буоллулар. Хамаандаҥы тренердэр Н. Н. Кычкин уонна В. В. Кулриков эрчийэн илдьэ сыырыттылар. Ыалларбытын, таатталарыы, улахан ситиһиилэриэн өйдөөлүбит.

Маҥна даҕатан эттаххэ, быйыл тренер Н. Н. Кычкин биһиэхэ көҕөн ылан интернат-оскуолаҕа дуобат отделениетын аһан үлэлэтэр былаанныах. Кычкинар дьиэ кэргэн—аҕалара Николай Николаевич, ийэлэрэ Мария Никитична, уолаттара Коля уонна Вася—бары дуобанка маастарга кандидаттар, республика күүстээх ооньоччулара. Николай Николаевич Россияҕа уонна Союзка биллэр үлэлээх тренер, сөптөөх усулуобуйа уонна көмө тэриллиэҕиэ, биһиги оҕолорбутун үрдүк ситиһиилэргэ таһаарарыгар эрэл улахан. Бэйэбит оҕобут Ганя дойдутугар кэлэн үөрүнэриэ, ситиһиитэ өссө сайдыаҕа. Онон биһиги, дуобатчыттар, бу буолаары турар уларыйыттан үөрүүбүт улахан.

П. КАЛАЧЕВ,
дуобат ороҥуоннааҕы федерациятын председателэ.

ЛИТЕРАТУРНАЙ МУПНУК

Сэнэл

КИМ ЭТЭЙ?

Ким этэй?
Курус саная аргыстанан,
Эмиэ да эрэл санаа кыыстанан
Кэрэхсиэн, иитиэн, убайын
Алгыстаан сэриигэ атаартай,
Ыраах суолга күдэн-көтөрүн
Саисыйа, сайыһа хаалтай?
Ким этэй?
Күрүлэс куйааска от охсон
Хотуура милбэгэнэ дайбытай,
Кыһыгы халыстан дьыбарга
Сыарҕата кыыкыныы сыылбытай,
Тыыл барыа үлэтин толорон
Колхоһу тутуһан олоортой?
Ким этэй?
Суом түһэн, дойдуттан эрахсан,
Бэстэх кумах кыпылыттан
Хассаакка аһаҕас баарсанан
Хоту, сир үһүгэр көспүтэй,
Чыскаанныын очоҕо хатыһан
Мунхаҕа үтүмах сүүрүүтэй?
Ким этэй?
Сэрии, сут курааан, аас олох
Амтанын сүрэҕэр билбитэй,
Хоргуйан өлүүнү, сүтүгү
Аттыгар бу иҥэ көрбүтэй.
Өстөөхпө таныйар ыырыыны
Өйүөннүк өтөру эпитэй?
Ким этэй?
Өс сата өргөйүн күөрэтэн
Фронтка сиэртибэ ыыпытай,
Көҥүлү, кыайыыны арчылыы
Тиһэх күүс сэниэтин уумматай,
Ыар кэм кэрдиҥнэн эллэҕэн,
Эр санаа эрчимэ буолбутай?

КИНИЛЭР

Урукку иһирэх ийэлэр,
Амарах эдьийдэр, эбэлэр,
Үгүстэр
Сыл хонук дьылҕата нимийэн
Сир ийэ иннигэр кирбиттэр.
Ол эрэн
Саҕыллар уотунан кыымнанан
Күн бүгүн сүрэхха күөдьүйэр,
Олохпо холобур буоланнар
Кэнэҕэс кэскилгэ тэнийэр,
Умнуллубатын
Ыар кэм туоһута—
Куурбат харах уута!

Иван Попов

ОРДУБУТ ХААН УДЬУОРАБЫН

Ол кэмнэ. Ол сылга. Кэһүүгэ,
Мин ийэм, мин аҕам баартара.
Дьоллоохтуур ооньуулаах оҕо саас
Ооньуутун атынык биллэрэ,
Хоргуйар эрэйин биллиннэр
Эрэйдээх эдэр саас аастыта,
Аччыктыыр аалыытын биллиэр
Араас уон ыарыыны көөрторо,
Аҥыныык дьоннору көрсөннөр
Астынар, үөрэр да этилэр,
Кытаанах дьоннору көрсөннөр
Кыыйар, абарар этилэр.
Өйдүүбүн мин эбэм эрэйдээх
Олохпо кэхтибэт дьулуурун,
Көрөрун мэлиттэр даҕаны
Бэл диэтэр кистэнэр буоларын.
Өйдүүбүн, мин эбэм эрэйдээх
Хомуска намыыныык ооньуурун,
Ардыгар айылҕа, бу олох
Кэрэтин тойуктаан туойарын,
Мин кэмчи мэйиибэр иҥэрдин
Олоҕун эргитэ ахтара,
Ол көҥүү, ол эрэй саҕана
Топпуттуу саканар иннитэн,
Чарт тааһы быыдаҥна эрийэн
Хапсыйбыт иһигэр баанарын.
Дьэ, онно кып-кыра аҥылын
Куртахха кирбитэ биллэрин.
Мин эбэм, мин ийэм, аҕам да
Төрөөбүт Мэҥдийэм дьоно да
Ол сылга. Ол кэмнэ. Эрэйгэ
Олорон аастыттар. Өлүүлээх.
Оо, онтон ол дьонтон оҕолор
Биһиги олоҕу көрбүппүт,
Ыарахан олохтон эрийбит
Сорохтор хааннара буолабыт,
Ордубут удьуор-хаан буоламмын
Кырдьыга суруйа сатыыбын.
Ол аастыт эрэйдээх олоҕу
Ойуулаан тиэрдиэхпин саныыбын.

Сыктывкардаҕы государственнай университет ботаническай садын агрономугар Александр Мелеховка соҕотохто биир атын түбүк-садык күөрэйдэ. Кини ол туһунан түһэн түүлүгэр даҕаны баттаппат этэ. Саас эрдэ тыаҕа сылдьан тулаайах хаалбыт иэйэ эйэ оҕотун булан ылбыта. Онон кинилэри бороһуогунан үүт оторон аһатарга, кыра оҕолуу буоҕэйдиргэ күһэллибитэ. Итиннэ эрэ бүппүтэ, түбүгэ күн ахсын албаан иһэр. Эйэ оҕолорун быстах кэмнэ ботаническай садка туппуттара. Онно кинилэр бараакастара албаан иһэр. Хайдах дьаһаналлара өссө биллибэт.

Снимокка: чиһэ кыйыт тыбыт.

В. Матыцин фотота. (ИТАР—ССТА).

НУУЧЧАЛЫЫ ТЫЛЫНАН

Бу күннэргэ «Айсберг» суруналы б-с. нүөмэриигэр биһиги биир дойдулаахпыт Сэмэн Тумат «Муора арыытыгар олох» диэн кинигэтигэр кирбит оҕо саас туһунан сэһэнэ «Остров в белом океане» диэн аатыкан бэчээттэнэ. Сэһэн нууччалыы тылбааһын Саха сиригэр үөскээбиттороҕут, хас да кинигэлэрдээх, Суруйааччылар союзтарын чилиэнэ, нуучча биллиилээх поэта, «Полярная звезда» суруналы редактора Владимир Федоров отордо.

Суруйааччылар хардарыта сибээһин тутуһаллар. Семен Андреевич Попов урукку өртүгэр Владимир Федоров хоһооннорун саха тылын тылбаастаан хаһыаттарга таһаартарбыта. Билигин өнүкэтигар салгыы үлэлиир. Оттон Владимир Николаевич Федоров Сэмэн Тумат иккис кинигэтин «Туулдара оҕоҕун» нууччалыы тылбаастыыр бөҕө санаалаах.

С. ОСИПОВ.

Эҕэрдэлиибит!

«Якутагропромстрой» хаһаайыстыбалар иккиардыларыныаҕы коһо сылдьар механизированнай колонна коллектива үлэ уонна тутуу ветерана ПОПОВ Иван Егоровичы «Российскай Федерация үтүөлээх тутааччыта» бочуоттаах аат иҥэриллибитиэн итиннык-истиннык эҕэрдэлиир.

Иван Егорович, эн үлэҕэ үтүө суобастаах сыыһалаах-ыраах, дьулуурдаах, идэҕин эҥкилэ суох баһылаабыккынан уонна үүнэр колуонэҕэ үтүө холобуру көрдөөрүгүн киэн туттабыт. Эйиэхэ чэгиэн-чэбдик доруобуйаны, өссө таһаарыылаах үлэни баҕарабыт, дьол-соргу, уоруу-нотуу аргыстан.

«Агропромстрой» МПМК-тын коллектива.

Ороҥуоннааҕы кинн балыыһаҕа кылаабынай бухгалтер наада. Ыйдаабы оклада—7400 соли. Үлэлиэхтэрин баҕалаахтар хонтуорааҥа кэлэнгит эбэтэр 21-167 №-дээх телефонунан билсиэххитин сөп.

Администрация.

Редакторы солб. М. Н. СИДОРОВА.

АШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». ТЕЛЕФОНЫ: редактор—21-332, отделы—21-265, общий—21-505.

Учредители (соучредители) газеты «Саха олох»—Министерство печати и массовой информации Республики Саха (Якутия), Редакция, Местная администрация района, Районный Совет народных депутатов.
Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам.
Индекс газеты 54967. Объем—1 усл. печ. лист. Тираж—3381.

Чурапчинская районная типография Миниформпечати Республики Саха (Якутия). с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а».